

УДК 377.3.046 (043.5)

Ірина Мося

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ

У статті обґрунтовуються провідні педагогічні умови формування самоосвітньої компетентності майбутніх кваліфікованих робітників: цілеспрямований розвиток в учнів потреби в самоосвіті; системно-послідовне формування «умінь навчатися»; створення сприятливого середовища для самоосвітньої діяльності; педагогічно правильна організація самоосвіти і самовиховання.

Ключові слова: самоосвітня компетентність, майбутній кваліфікований робітник, самоосвіта, педагогічна умова, діяльність.

В статье обосновываются ведущие педагогические условия формирования самообразовательной компетентности будущих квалифицированных рабочих: целенаправленное развитие в учащихся потребности в самообразовании; системно-последовательное формирование «умений учиться»; создание благоприятных условий для самообразовательной деятельности; педагогически правильная организация самообразования и самовоспитания.

Ключевые слова: самообразовательная компетентность, будущий квалифицированный рабочий, самообразование, педагогическое условие, деятельность.

The leading pedagogical terms of forming of selfeducational competence of future skilled workers are grounded in the article: purposeful development at a student a requirement in a self-education; system-successive forming of «abilities to study»; creation of favourable terms for selfeducational activity; educationally correct faithful organization of self-education and self-education.

Key words: selfeducational competence, future skilled worker, self-education, pedagogical condition, activity.

Постановка проблеми. Актуальність вивчення питань, пов'язаних із процесом адаптації учнів до навчання у професійно-технічних навчальних закладах (ПТНЗ) зумовлена наявністю не лише політичних і соціально-економічних проблем в Україні, а й з особливостями соціального становлення молоді в соціумі. На нашу думку, саме адаптація учня ПТНЗ до навчання є першим етапом у його самостійному дорослому житті, адже використовуючи навчання як надійний інструмент впливу на самосвідомість молодої людини, на її особистісний, навчальний і соціальний розвиток, можна підготувати індивіда до повноцінного самостійного життя.

Слід зазначити, що на сьогоднішній день важливого значення для педагогічної теорії набуває проблема визначення сприятливих педагогічних факторів та умов формування самоосвітньої компетентності майбутніх кваліфікованих робітників уже з перших днів навчання в професійно-технічному навчальному закладі, зокрема в процесі загальноосвітньої підготовки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема самоосвітньої діяльності особистості, залишаючись актуальною і багатогранною в усі часи, досліджувалася такими вченими, як: І. Барсуков, С. Єлканов, Г. Коджаспірова, Н. Бібік, Л. Ващенко, І. Зимня, О. Локшина, В. Корвяков, О. Малихін, О. Найн, І. Наумченко, М. Рогозіна, Р. Скульський, Н. Сидорчук, Г. Серіков, Н.Терещенко, В. Шпак та іншими.

Незважаючи на соціальну значущість професійно-технічної освіти в нових соціокультурних та економічних умовах сучасного суспільства, простежується відсутність цілеспрямованого формування самоосвітньої підготовки в майбутніх кваліфікованих робітників. У дослідженнях Н.В. Бухлової, Н.В. Кубракової, О.М. Фоміної висвітлено деякі аспекти самоосвітньої компетентності особистості, де на перший план виходить категорія «здатності до дії» як уміння використовувати знання у практичній діяльності. Однак аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про недостатню розробку теоретичних засад формування компетентності самоосвіти в майбутніх кваліфікованих робітників, що негативно впливає на процес їхньої професійної підготовки.

Метою написання статті є обґрунтування педагогічних умов формування самоосвітньої компетентності майбутніх кваліфікованих робітників, які спрямовані на досягнення учнями продуктивних, творчих рівнів знань та умінь, цілеспрямований розвиток мотиваційно-ціннісної сфери особистості.

Виклад основного матеріалу. У педагогічних дослідженнях доведено, що компетентність є «діяльнісною характеристикою людини» [2]. Зважаючи на це, можемо зробити узагальнення: структурно компетентність має відображати відповідну діяльність. У нашому випадку структура самоосвітньої компетентності має певним чином зіставлятися зі складовими самоосвітньої діяльності.

Природно, для того щоб знати механізми формування самоосвітньої компетентності, слід виявити основні взаємозв'язки та взаємодії компонентів функціональної структури навчально-пізнавальної діяльності. Не зупиняючись докладно на підходах учених до розв'язання проблеми структури діяльності, зазначимо, що в нашому дослідженні ми орієнтувалися на теоретичні підходи В. Мільмана [3]. На основі детального аналізу психологічних теорій діяльності, учений запропонував таку структуру діяльності: потреба – мотив – об'єкт – мета – предмет – умови – засоби – склад – контроль – оцінка – продукт. Важливим є те, що В. Мільман згрупував окремі компоненти на підструктури, що відображають логіку здійснення діяльності, зокрема: спонукальна (потреба, мотив, об'єкт, мета); інструментальна (умови, засоби, склад); контролююча (контроль, оцінка, продукт) [3].

Зупинимося детальніше на аналізі структурних елементів самоосвітньої діяльності. Насамперед, потреба є джерелом активності, адже саме процес задоволення потреб є активним, цілеспрямованим процесом оволодіння формою діяльності. К. Платонов визначає потребу як «психічне явище відображення об'єктивної «необхідності» організму в будь-чому... будучи внутрішньою причиною активності особистості, вона частіше і виразніше від інших психічних явищ буває мотивом дій і діяльності і частіше переживається як емоції і почуття [2, с. 98]». Мотив (від лат. moveo – штовхаю) – це спонукальна причина дій і вчинків [1]. Суттєвим елементом спонукальної підструктури діяльності є мета – уявний результат, програма дій учня. Зазначимо, що важливим при цьому є цілепокладання як процес постановки суб'єктом завдань своєї діяльності.

Провідною формою цілепокладання в самоосвітній діяльності є прийняття навчальних завдань. При цьому навчальне завдання перетворюється на навчальну задачу, яка й вирішує учень [4]. Важливо нагадати, що навчальне завдання – це комплекс вимог і умов, які ставляться перед учнем і складають зміст предмета його самоосвітньої діяльності.

Наведені короткі характеристики потреби в самоосвіті, мотиву та мети самоосвітньої діяльності дозволяють зробити висновок, що від їхньої сформованості та реалізації залежить і активність особистості в самостійному оволодінні знаннями, а їх розвиток адекватний до розвитку компетентності як інтегративної властивості людини.

Структурно-логічна схема організації самоосвітньої діяльності учнів професійно-

технічного навчального закладу нами охарактеризована. З певними узагальненнями висвітлимо логіку залучення учня до самоосвітньої діяльності. Так, потреба учня як нестача, необхідність у самостійному оволодінні знаннями, зустрічаючись з об'єктом (навчальним завданням), «обпредмечується» ним і перетворюється в мотив самоосвітньої діяльності.

Якщо мотив і мета співпадають, тоді йдеться про виникнення діяльності: в іншому випадку виникає дія як результат стимулювання [4]. На нашу думку, це дуже важливе положення: формування компетентності має бути пов'язане, насамперед, з уключенням учня в самоосвітню діяльність, де джерелом його активності є пізнавальна потреба, а не потреба-стимул. Проте ми підтримуємо думки про те, що на перших, початкових етапах формування самоосвітньої компетентності учнів варто застосовувати педагогічне стимулювання як засіб залучення майбутніх кваліфікованих робітників до самоосвітньої діяльності. Результатом самоосвітньої діяльності учня, як це показано на схемі, є не лише певні знання, уміння та навички, а й розвиток таких компетентнісних якостей, як самостійність, відповідальність, наполегливість, критичність тощо.

Додамо, що самоконтроль, самооцінювання досягнутих результатів власної самоосвітньої діяльності супроводжується позитивними емоціями виконавця та сприяє подальшому розвитку компонентів спонукальної підструктури діяльності – пізнавальної потреби, мотиву, мети.

Таким чином, першою педагогічною умовою формування самоосвітньої компетентності майбутніх кваліфікованих робітників виділяємо *цілеспрямований розвиток в учнів потреби в самоосвіті та самовдосконаленні*.

Засобом інтелектуального саморозвитку особистості є систематичне вправління, постійне тренування, безупинна робота над собою. Форми самоосвітньої роботи досить різноманітні: перегляд відеофільмів у відео-лабораторіях та вдома, пошук та опрацювання додаткової інформації в комп'ютерних мережах, опрацювання теоретичного матеріалу, самозапис на дисках, виконання лабораторних завдань у комп'ютерних класах, написання самостійних робіт та презентація доповідей, рефератів, оброблення результатів навчально-дослідної роботи, робота з програмами щодо вивчення іноземної мови тощо. Зауважимо, що, крім загальноосвітньої підготовки, учень професійно-технічного навчального закладу має оволодіти обраною професією, використавши при цьому здобутий обсяг природничо-математичних і соціально-гуманітарних знань. А це, природно, вимагає сумлінного, наполегливого, самостійного навчання.

Отже, *системно-послідовне формування «умінь навчатися» у майбутніх кваліфікованих робітників* виокремлюємо як другу педагогічну умову формування їхньої самоосвітньої компетентності.

У сучасній педагогіці усталеним є положення про те, що, крім спадковості і виховання, значним чинником розвитку особистості є середовище. Як справедливо зазначає професор В. Ягупов, середовище є «джерелом поповнення особистого досвіду, знань, є тим об'єктивним фактором, що визначає його життєві настанови, особистісну спрямованість, характер потреб, інтересів, зацікавлень, ціннісних орієнтацій, реальну поведінку, процес самовизначення й самореалізації [5, с. 526]».

Відомі психологи Л.Виготський, С. Рубінштейн, О.Леонтьєв стверджували, що розвиток людини проходить в умовах взаємовідносин із соціальним оточенням і середовищем. Проте для забезпечення сприятливих психолого-педагогічних умов впливу освітнього середовища професійно-технічного навчального закладу на організацію самоосвіти майбутніх кваліфікованих робітників важливо знати, що діяльнісний компонент відображає сукупність різних видів діяльності, необхідних для самостійного навчання і різнобічного розвитку особистості учня; комунікативний компонент характеризує простір міжособистісної взаємодії майбутнього кваліфікованого робітника із власне освітнім середовищем та його суб'єктами; змістовий компонент уключає зміст освіти (навчальні плани), зміст навчання (навчальні програми), розроблені відповідно до вимог освітніх стандартів, зміст виховання, що характеризує особистісні цінності, якості (комунікація, автономність, відповідальність) фахівця певної кваліфікації; до матеріально-технічного компонента відносимо всю інфраструктуру

професійно-технічного навчального закладу (зразки сучасного технологічного устаткування, різноманітні друковані засоби навчання, технічні засоби навчання, персональні комп'ютери, мультимедійні комплекси, мережу інтернет тощо), які, насамперед, є засобами формування самоосвітньої компетентності майбутніх кваліфікованих робітників.

Освітнє середовище впливає на самоосвітню діяльність учня через певні виховні ситуації. Варто підкреслити, що виховною може бути будь-яка ситуація або захід, якщо надати їм педагогічного спрямування. І тут слід створити таку атмосферу, щоб учень відчув себе комфортно в певному колективі: доброта, увага й піклування; зміцнення віри у власні сили; залучення до цікавої діяльності. Наприклад, під час адаптації учня в навчальному закладі можуть виникнути несприятливі фактори, які негативно впливають на його самопочуття в групі, соціальний статус. У свою чергу, такі соціальні негаразди можуть спричинити появу заниженої або завищеної самооцінки, прояв агресивності чи соціальної дезадаптації. Таким чином, *створення сприятливого середовища для самоосвітньої діяльності учнів* є третьою домінантною умовою ефективного формування самоосвітньої компетентності майбутніх кваліфікованих робітників.

Висвітлюючи особливості завдань формування самоосвітньої компетентності майбутніх кваліфікованих робітників, необхідно звернути увагу на конкретні дії, спрямовані на їх розв'язання. Так, викладач має ознайомити учнів з методами самовиховання: *методи самопізнання* (самопостереження, самоаналіз, самооцінювання), *методи саморегуляції* (самопереконавання, самокритика, самопримус, самоконтроль, самонаказ, самонавіювання), *методи стимулювання* (самопідбадьорення, самозаохочення, самопокарання). Окрім того, педагог має цілеспрямовано формувати готовність учнів до співпраці з дорослими, які можуть дати їм важливі поради, рекомендації з питань самоосвіти та самовиховання.

Проте це не означає, що викладачі й майстри виробничого навчання мають нав'язувати своє бачення завдань самоосвітньої діяльності учнів, відкрито спонукати вихованців самовдосконалюватися. Спостереження, здійснені нами у процесі експериментальної роботи, переконують, що при цьому важливо дотримуватися принципу «приховання виховних впливів»: виховання тим ефективніше, чим менше його помічають вихованці.

Таким чином, четвертою провідною педагогічною умовою ефективного формування самоосвітньої компетентності майбутніх кваліфікованих робітників є *педагогічно правильна організація самоосвіти і самовиховання учнів*.

Висновки. Отже, ураховуючи доробки науковців, власний досвід, результати факторного аналізу, ми визначили такі провідні педагогічні умови формування самоосвітньої компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у процесі загальноосвітньої підготовки: цілеспрямований розвиток в учнів потреби в самоосвіті та самовдосконаленні; системно-послідовне формування «умінь навчатися» у майбутніх кваліфікованих робітників; створення сприятливого середовища для самоосвітньої діяльності учнів; педагогічно правильна організація самоосвіти і самовиховання майбутніх кваліфікованих робітників.

Визначення та обґрунтування педагогічних умов формування самоосвітньої компетентності майбутніх кваліфікованих робітників у процесі загальноосвітньої підготовки засвідчило, що всі описані обставини можна певним чином диференціювати за способом впливу, виділивши групи організаційних, змістових та мотиваційних умов (рис.1):

- перша група – організаційні умови, що справляють вплив на формування в учнів здатностей самоосвітньої діяльності через специфічну організацію досліджуваного процесу (педагогічно правильна організація самоосвіти і самовиховання майбутніх кваліфікованих робітників; створення сприятливого середовища для самоосвітньої діяльності учнів);
- друга група умов стосується мотивації самоосвітньої діяльності і полягає в цілеспрямованому розвитку в учнів потреби в самоосвіті та самовдосконаленні;
- третя містить інструментально-технологічну умову, що полягає в системно-послідовному формуванні «умінь навчатися» у майбутніх кваліфікованих робітників.
- Указана диференціація педагогічних умов сприяє розробці детальної методики їх реалізації в навчально-виховному процесі професійно-технічного навчального закладу, технологізації

формування цієї важливої інтегративної властивості особистості.

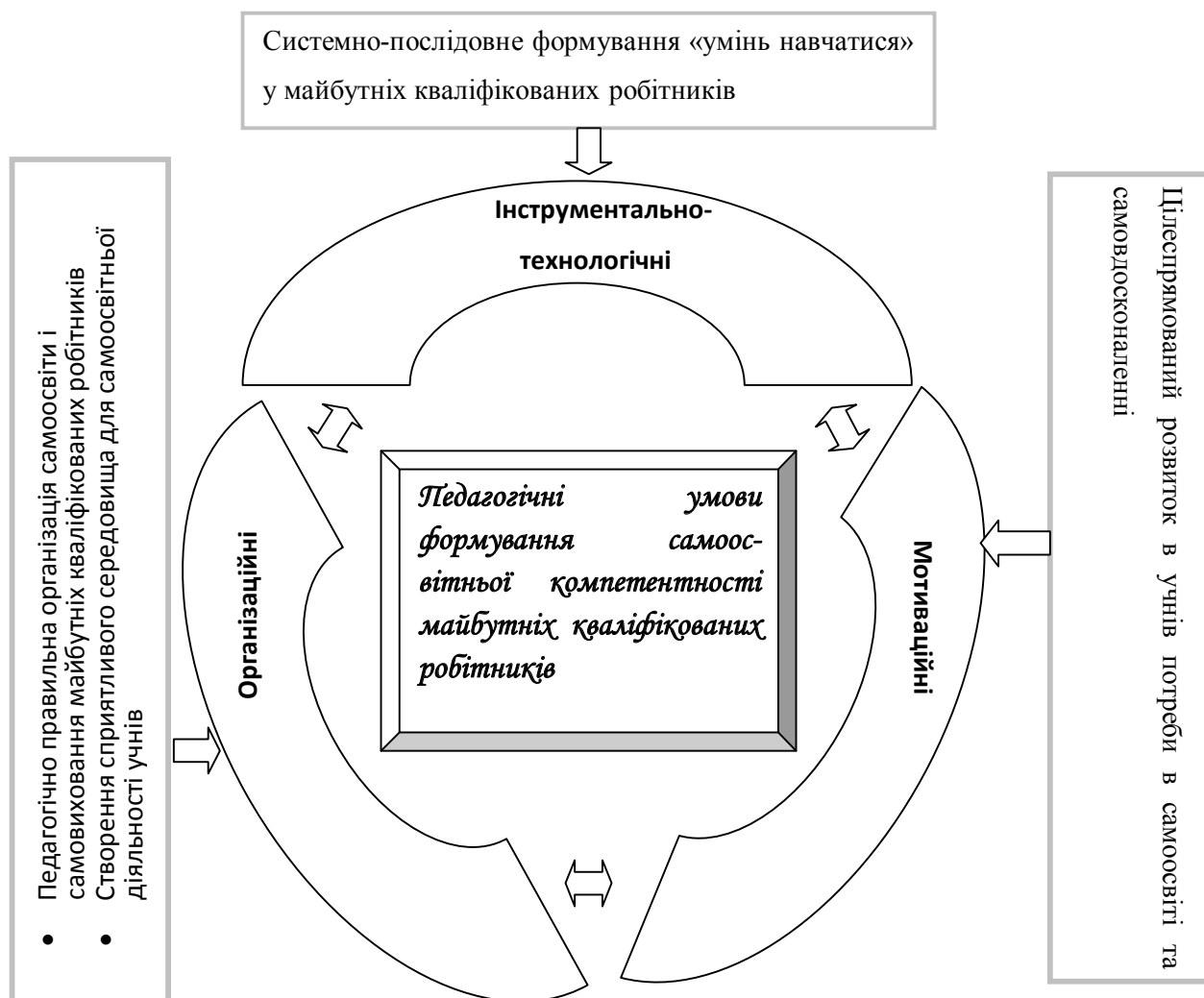

Рис.1 Педагогічні умови формування самоосвітньої компетентності майбутнього кваліфікованого робітника.

Перспективи подальшого наукового пошуку будуть присвячені розробці моделі формування самоосвітньої компетентності майбутніх кваліфікованих робітників та докладній методиці її реалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко; гол. ред. Світлана Головка. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результатов образования / И. А. Зимняя // Высш. образование сегодня. – 2003. – № 5. – С.34–42.
3. Лузан П. Г. Теоретичні і методичні основи формування навчально-пізнавальної активності студентів у вищих аграрних закладах освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / П. Г. Лузан ; Нац. аграр. ун-т. – К., 2004. – 505 арк.
4. Мильман В.Э. Компоненты и уровни в функциональной структуре деятельности / В.Э. Мильман // Вопросы психологии. – 1991. – № 1. – С. 71-80.
5. Ягупов В.В. Педагогіка : навч. посібник / В.В. Ягупов. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Мося Ірина Анатоліївна – молодший науковий співробітник ІІТТО НАПН України, лабораторія методик професійної освіти і навчання.

Надійшла до друку 11.12.2012 р.